

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7924>

Number: 73 , p. 327-336, Winter 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

03.11.2018

24.12.2018

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

31.12.2018

DELİ DUMRUL EŞ METİNLERİNDE METİNLERARASI İLİŞKİLER

INTERTEXTUALITY IN VARIANT OF DELİ DUMRUL

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Gümüş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6033-0234>

*Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
igumus@bartin.edu.tr*

Öz

Metinlerarasılık terimi 1966 yılında Julia Kristeva tarafından ortaya atılmış ve zaman içerisinde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Metinlerarası ilişkiler yöntemi bir alıntılar mozaığı gibidir ve farklı metinlerin kesiştiği noktadan oluşur. Metinlerarasılık kavramı her ne kadar Kristeva'ya atfedilse de bu kuramı Mikhail M. Bakhtin oluşturmuştur. Dil, edebiyat, gelenek, sosyal hayat, halk inanışları ve hekimliği gibi içerisinde pek çok tecrübe ve bilgi barındıran *Dede Korkut Kitabı* Türk kültürü için çok önemli bir yere sahiptir. Oğuzların yaşamlarını, kültürlerini ve sanatlarını konu edinen eserin Dresden ve Vatikan nüshalarında yer alan boyların sözlü kültür ortamından derlenerek on beşinci yüzyılda yazıya geçirildiği veya ortak bir dip nüshadan faydalanılarak çoğaltıldığı tahmin edilmektedir. Bu boylar yazılı kültür ortamında statik olarak, sözlü kültür ortamında ise dinamik biçimde varlığını devam ettirmiştir. Boylar sözlü kültürde farklı türlere dönüşerek günümüzde yüz yüze bir anlatım ortamında yaşamaktadır. Boylardan biri olan "Duha Koca Oğlu Delü Dumrul", birincil sözlü kültür ortamında masal türüne dönüşerek Bartın'da anlatılmaktadır. Bu makalede Deli Dumrul anlatısının yazılı metni ve Bartın'dan derlenen sözlü metni, yani hikâye ile masala dönüşen metinler metinlerarası yöntemlerce incelenmiştir. Çalışmada kullanılan Deli Dumrul eş metni, 2014 yılında Bartın ilinde Rifat Bilgin'den (1934-2017) derlenmiştir. Kaynak kişi, annesinin Deli Dumrul masalını da büyük ihtimalle kitaptan öğrenip anlattığını belirtmiştir. Bu durumda Deli Dumrul metni Dede Korkut Kitabı'ndan okunmuş ve sonrasında birincil sözlü kültür ortamında icra edilmeye başlanmıştır. Sözlü metin ile kitaptaki metin arasında doğrudan ilişki olduğu açıktır. Bu ilişkinin metin odağında kurulmuş bir bağlantıyla yapılandırıldığı belirgindir. Bununla birlikte metinlerarası ilişkinin farklı bo-

yutlarından biri olduğu için metnin sözlü kültürden yazıya, yazılı kültürden söze dönüşüm süreçleri de ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut Kitabı, Deli Dumrul, Masal, Metinlerarası İlişkiler

Abstract

The concept of intertextuality was introduced by Julia Kristeva in 1966 and has been widely used over time. The method of intertextual relations is like a mosaic of quotations and consists of the point where different texts intersect. Although the concept of intertextuality is attributed to Kristeva, Mikhail M. Bakhtin formed this theory. The Book of Dede Korkut, which contains many information about language, literature, tradition, social life, folk beliefs and medicine, has a very important place for Turkish culture. It is estimated that the stories in Dresden and the Vatican versions of the book, which are related to the living, culture and art of the Oghuz, were compiled and written in the fifteenth century or they were reproduced by using a common substitute. These stories remained statically in the written culture environment and in the oral culture environment remained dynamic. The stories have turned into different species in oral culture and today live in a face-to-face narrative environment. One of the stories "Duha Koca Oğlı Delü Dumrul" is told in Bartın by turning into a tale in the primary oral culture environment. In this article, the written text of the Deli Dumrul narrative and its oral text compiled from Bartın, in the other words texts that are transformed into tales, were examined with intertextual methods. The text of Deli Dumrul, which was used in the study, was compiled by Rifat Bilgin (1934-2017) in Bartın province in 2014. The source person stated that he had probably learned the story of his mother from the book. In this case, the text of Deli Dumrul was read from Dede Korkut Book and then started to be performed in the primary oral culture environment. It is clear that there is a direct relationship between oral text and text in the book. It is apparent that this relationship is structured with a correlation established in the text focus. In addition to this, the transformation of the text from oral culture to writing and from written culture to speech were also questioned.

Key Words: Dede Korkut Book, Deli Dumrul, Tale, Intertextuality

Giriş

Türk edebiyatının ikincil sözlü kültür ortamındaki önemli yazılı eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı, Oğuz Türklerinin yaşantı, inanç, gelenek, sanat gibi pek çok kültür unsuru ve yaşam pratiği hakkında ayrıntılar içermekte; ait olduğu dönemin ruhunu yansıtan ayna gibi görölmektedir. Dede Korkut Kitabı'nın bilinen ilk nüshası 1815 yılında tespit edilmiştir ve Dresden Kral Kütüphanesi'nde Fleischer bölümünde 86 numarayla kayıtlıdır. 153 yapraktan oluşan yazmanın adı "Kitâb-ı Dedem Korçut 'alâ Lisân-ı Tâife-i Ođuzân" olarak yer almaktadır. İçerisinde on iki destansı hikâye (boy) barındırmaktadır. İkincisi ise Vatikan Kütüphanesi'nde Türkçe yazmalar bölümünde 102 numara ile kayıtlıdır ve 1950 tarihinde ilk kez

bilim dünyasına tanıtılmıştır. 99 yapraktan oluşan Vatikan nüshasında altı destansı hikâye yer almaktadır. Orhan şaik Gökyay'a (1973: II) göre "Hânum hey" hitabıyla başlayan boylar sözlü kültür ortamında sanki bir han veya topluluk karşısında icra ediliyormuş düşüncesi yaratmaktadır. Boratav da (2002: 22) Dede Korkut hikâyelerinin Anadolu'da birincil kültür ortamında yaşadığını belirtir. Ayrıca Anadolu'nun pek çok bölgesinde Dede Korkut hikâyelerinin eş metinleri günümüzde tespit edilmektedir (Ekici, 1995; Sakaoğlu, 1998). Bu bağlamda "Dede Korkut Kitabı, unique (tek örnek) değildir. Bu kitabın yazıya geçmesine kaynak oluşturan güçlü sözlü kültür hâlâ varlığını sürdürmektedir" (Kaya, 2004: 235). Eş metinleri (varyant) birincil sözlü kültür ortamında Anadolu, Orta Asya ve Bal-

kanlar'da yaşamaktadır.

Dede Korkut boylarında genellikle Oğuzların kendi aralarında veya düşmanlarına karşı mücadeleleri anlatılmaktadır. Dede Korkut'un boylarda ardışık ve sistemli bir şekilde iştiraki, Oğuz devlet geleneklerinin temsili, halk kanunlarının göstergeleri, epik tasvir ile poetik düşüncenin sıralanması, Oğuz toplumunun gelecek kaderinin bir an bile unutulmaması, kahramanların yiğitlik ve cesaretinin bir bütün olarak (Aliyev, 2017: 105) boylara yansır. Ancak Deli Dumrul hikâyesi diğer boylardan çok farklı olarak kahramanın Azrail ile yaşadığı olayları ihtiva eder. Deli Dumrul boyu Dresden nüshasının beşinci hikâyesi olarak yer almakta, Vatikan nüshasında ise bulunmamaktadır. Bu durum ve kitaptaki boyların sıralanış biçimi "birbirleriyle bağlantıları, destanın bütünlüğünü kanıtlayan kavramsal olanakları, aynı zamanda şüphe doğuran durumları, çok sayıda önerme ve varsayım yaratmıştır" (Aliyev, 2017: 105). Deli Dumrul boyunun diğer boylarla tema bakımından farklı ve tek olması hemen dikkat çeker. Hikâye mitolojik ve olağanüstü özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Ettore Rosi, Doğu Anadolu'da bu hikâyelerin eski zamanlardan itibaren bilindiğini, örneğin "Tepegöz hikâyesinin XIII. yüzyılda bilindiğine, bunun ve Deli Dumrul'un çok göze batan arkayık karakterler" (akt. Gökyay, 1973: XLVIII) taşıdığına işaret ederken onun daha eski devirlere ait olabileceğinin de altını çizer. "Bu hikâyeler yüzyıllar boyunca, ozanlar tarafından işlenmiş ve bir kuşaktan ötekine devredilmiş bir gelenek mahsulüdür" (Gökyay, 1973: LXXXIII). Her ne kadar arkaik örneklerin çokluğu ile Dede Korkut hikayelerinin bütünlüğünden ayrılıyor görünse de Deli Dumrul boyundaki pek çok ayrıntı bu metni Dede Korkut hikayelerine bağlamaktadır. Deli Dumrul boyunun dış görünüşü, metinde geçen soylamalar, Dede Korkut'un hikâyesinin sonunda ortaya çıkıp boy boylaması gibi özellikler bakımından Dede Korkut çevresinde

oluşan gelenekle örtüşür.

Deli Dumrul, tematik olarak "ölüm, ölümlülük, Tanrı gibi temel varoluşsal temalara değinmesinin yanı sıra, şamanistik-animistik göçebe Türk kültürünün İslamlaşma süreci ve günümüz "Türk-İslam Ruhunu"nun oluşum" (Saydam, 1997: 18) süreci hakkında bilgiler verir. Bununla birlikte hikâyeyi modernizmden bugüne güncel kılan yani benlik algısını besleyen ego davranışlarını ve ego-santrik duyguları da içeren bir metindir. Anlatı düzleminde hikâye karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. Göstergibilimsel açıdan "/Ölümlü/ ... ile /ölümsüz olmayan / ... ve /ölümsüz / ... ile /ölümlü olmayan / ... birbirleri ile içerme ilişkisi içindedir. /Ölümlü/ ... ile /ölümsüz / ... ve /ölümsüz olmayan/ ... ile /ölümlü olmayan / ... kavramları birbirleri ile karşıtlık ilişkisi içindedir" (Gürçay, 2016: 33). Hikâyede geçen "can yerine can arama" motifinin pek çok kültürde benzer biçimlerine rastlanır (Ayşen, 2004; Gökyay, 1973; Kaya, 2004).

Deli Dumrul anlatısının temelini oluşturan iki ana konudan ilki Dumrul'un narsist davranışlarla Azrail'e karşı mücadelesi, ikincisi ise kendi canının yerine can aramaya çıkması ve ona sadece eşinin can vermeye razı olmasıdır. Bu iki konuyu ele alan araştırmacılar özellikle onun Admetus ve Alkestis (Gökyay, 1973; Kaya, 2004) ile benzerliğine dikkat çekmişlerdir. Deli Dumrul hikâyesinin Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Naci Kum, Sadi Yaver, M. N. Öngay, Pertev Naili Boratav gibi araştırmacılar tarafından farklı eş metinleri tespit edilmiştir. "Bunlar muhtelif zamanlarda başka başka ozanların eseri olarak halkın arasında masal gibi söylenmiş, yüzyıllarca devam edegelen ağızdan ağıza anlatılma sırasında uzun, mürekkep ve tedricî bir işleme tâbi olmuşlardır" (Gökyay, 1973: XLVIII). Deli Dumrul anlatısı birincil kültür ortamında genellikle masal türü şeklinde yaşamaktadır.

Çalışmada kullanılan Deli Dumrul eş metni, 2014 yılında Bartın ilinde Rifat Bil-

gin'den (1934-2017) derlenmiştir. Rifat Bilgin okur-yazardır, esnaf olarak çalışmaktadır. Rifat Bilgin, masalı annesinden öğrenmiştir. Annesi, kaynak kişiye çocukluğunda kitap okur, masal anlatır. Kaynak kişi, annesinin Deli Dumrul masalını da büyük ihtimalle kitaptan öğrenip anlattığını belirtmiştir. Bu durumda Deli Dumrul metni Dede Korkut Kitabı'ndan okunmuş ve sonrasında birincil sözlü kültür ortamında icra edilmeye başlanmıştır. Sözlü metin ile kitaptaki metin arasında doğrudan ilişki olduğu açıktır. Bu ilişkinin metin odağında kurulmuş bir bağlantıyla yapılandırıldığı belirgindir. Bu nedenle çalışmada bu ilişki metinlerarasılık yöntemiyle (intertextuality) açıklanmıştır. Çalışmada alt metin olarak Muharrem Ergin'in Dede Korkut (Ergin, 1989) adlı eseri kullanılmıştır.

Metinlerarasılık Bağlamında Deli Dumrul

Metinlerarasılık kavramı 1966 yılında Julia Kristeva tarafından ortaya atılmış ve zaman içerisinde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Ona göre "her metin bir alıntılar mozaği gibi oluşur, her metin kendi içinde bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür" (Aktulum, 2007: 41). Ancak kavram hakkında farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından birbirinden çeşitli tanımlama çalışmaları yapmıştır (Allen, 2011). Yirminci yüzyılda bu kurama Ferdinand de Saussure, Mikhail M. Bakhtin gibi kişiler katkı sağlar. Her ne kadar metinlerarasılık kavramı Kristeva'ya atfedilse de "aslında kavram özünü Rus eleştirmen Mihail Bakhtin'den alır" (Aktulum, 2007: 25). Bakhtin'in söyleşimsel adını verdiği metinlerarasılık kuramı bir metnin anlamının başka metinlere göndermeler yaparak şekillenmesinden oluşur. Ama "modern edebi ve kültürel teorinin kendisi gibi metinlerarasılık, kökenlerini, özellikle İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'un" (Allen, 2011: 2) çalışmalarından alır. Kristeva, bir nevi Saussure ve Bakhtin'in dil ve edebiyat teorilerini birleştirerek metinlerarasılık kavramını üretmiştir. Kavram "kabaca iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da

söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır. Kavram genel anlamıyla bir yeniden yazma" (Aktulum, 2007: 17) süreci olarak da değerlendirilebilir. "Metinlerarasılık, eserleri deşifre etmenin sayısız yolunu okuyucuya sunan bir kuramdır, çünkü bir edebiyat eserini ele alır, çünkü tüm metinleri kapalı bir ağ olarak değil, diğer metinlerin izlerini içeren açık bir ürün olarak görür" (Zengin, 2016: 300). Yazarlar edebi eserlerinde "sadece bir dil sisteminde sözcük seçmez, daha önceki edebi metinlerden edebi geleneklerden parseller, jeolojik özellikler, karakter yönleri, imgeler, anlatım biçimleri, metinleri ve cümleleri" (Allen, 2011: 11) kullanırlar ve bunları yeni anlamlar yaratmak için bir araya getirirler. Julia Kristeva, aslında her metnin kendinden önceki yaratılmış başka metinlerle oluşturulmuş veya dolaylı bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymuştur. Metinlerarasılık terimi 1966 yılından günümüze gelinceye kadar "ilk anlamı zaman içerisinde değişime uğramış olmasına rağmen, metinler arasında var olan genel bağlantı fikrini (Condrat, 2010: 1)" korumaya devam etmiştir.

Sözlü geleneğe modern öncesi ve modern dönemleri karşılaştırmamıza olanak sağlayan on sekizinci yüzyıldan sonraki metinlerarası ilişkilerdir. Özellikle Herder'le birlikte "sözlü şiirin "yeniden şarkı olarak söylenebilme" niteliği, halk arasında yayılmasını ve "zamanın gücüne direnme" gücünü göklere çıkarması, sözlü şiir çalışmasının temelini "varyantlar" ile "versiyonlar" arasındaki genetik ilişkilere ve bu aynı kökten gelen metinleri birbirlerine bağlayan metinlerarası ilişkilerce kurulan "sözlü geleneğin" devamlılığına yönlendirmiştir" (Bauman, 2009: 250). Sözlü kültürde metinleri taşıyan, koruyan ve aktaran taşıyıcılar, bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde metinlerarasılıktan faydalanmaktadır. Folklordaki metinlerarasılık/söylemlerarasılık boyutuyla ilgili kurabileceğimiz bazı ipuçları mevcuttur. Folklor ürünleri "sözlü ve yazılı geleneği kuran değişik türlerdeki ürünler arasındaki süreklilik düşüncesini" (Aktulum, 2013: 27) ortaya çıkar-

mak için metinlerarasılıktan faydalanır. Sözlü kültür ortamındaki ürünler yazıya aktarıldıktan sonra “bir okuma nesnesi durumuna gelir, söz konusu şu ya da bu ürünün salt kökensel anlamının yanında yeni bağlamında aldığı anlamlar sorgulanır” (Aktulum, 2013: 27).

Metinlerarasılık alanında Gerard Genette türev ilişkilerini “ana-metinsellik” olarak görür ve bu bağlamda inceler. İki metin arasında “Bir B Metni’nin (yani ana-metin: “yalın ya da dolaylı bir dönüşüm işlemiyle önceki bir metinden türeyen her metin) ondan türeyen bir A Metni’ne (alt-metin, gönderge-metin) yalın bir dönüşüm ya da öykünme ile bağlayan” (Aktulum, 2007: 84) bir ilişki vardır. Ana metinden alt metne yapılan bütün göndermeler açık bir şekilde tespit edilebilir. Ana-metinlerin ciddi dönüşümlerinde “biçimsel” ve “anlamsal” olmak üzere iki dönüştürüm vardır. Biçimsel dönüştürümde alt metnin yani gönderge yapılan metnin biçimi değiştirilerek farklı bir biçimde ana metin oluşturulur. Anlamsal değiştirimde ise alt metnin anlamı yazar tarafından üst-metinde kasten dönüştürülür.

Alt-Metnin (Deli Dumrul Boyu) olay örgüsü şöyledir:

1. *Deli Dumrul adında bir yiğit kuru bir çayın üzerine köprü yaptırır. Geçenden otuz üç akçe geçmeyenden de döve döve kırk akçe alır.*

2. *Bir gün köprüsünün yanına konmuş olan obadan biri ölüyor. Deli Dumrul, o genci kimin öldürdüğünü sorar ve Azrail cevabını alır.*

3. *Deli Dumrul, Azrail’i öldürüp gençlerin canını kurtarmak için Allah’a yalvarır.*

4. *Azrail, Deli Dumrul’un karşısına çıkar, göğsüne çöker ve canını almak üzereyken o yalvarır.*

5. *Azrail de Allah’a yalvarmasını söyler, bunun üzerine o da öyle yapar.*

6. *Allah, kendi canını yerine can bulması koşuluyla onu affeder.*

7. *Deli Dumrul önce babasına gider, durumu anlatır ve kendi canının yerine can ister.*

8. *Babası malını mülkünü vermeye hazır olduğunu ancak canını veremeyeceğini söyler.*

9. *Sonra annesinin yanına gidip durumu anlatır ve kendi canının yerine can ister.*

10. *Annesi, dokuz ay karnında taşıyıp, bakıp büyüttüğünü ancak canını veremeyeceğini ifade eder.*

11. *Bunun üzerine Azrail karşısına çıkar, o da karısı ve iki oğluyla vedalaşmak için izin ister.*

12. *Karısının yanına gider başından geçenleri anlatır. Malını mülkünü ona bıraktığını, istediği kişiyle evlenebileceğini belirtir.*

13. *Karısı onun yerine kendi canını vereceğini söyler, Azrail canını alacakken Deli Dumrul Allah’a ikisinin canını birlikte alması için yeniden yalvarır.*

14. *Hak Taalaya bu söz hoş gelir. Azrail’e annesinin ve babasının canlarını almasını söyler.*

15. *Deli Dumrul ve karısına da yüz kırk yıl ömür verir.*

16. *Dede Korkut gelip boy boylar, soy soylar.*

Ana-Metnin (Deli Dumrul Masalı) olay örgüsü şöyledir:

1. *Çok eski zamanlarda Deli Dumrul diye bir kişi varmış.*

2. *Deli Dumrul bir kuru dereye ahşap bir köprü yapmış, geçenden bir akçe geçmeyenden iki akçe alır.*

3. *Halk bu durumdan dolayı Tanrı’ya yalvarır.*

4. *Tanrı da onun canını alması için Azrail’i gönderir.*

5. *Azrail gelir Deli Dumrul’un yanına, durumu anlatır.*

6. *Deli Dumrul, Azrail’e karşı gelir ve onun üzerine hamle yapar.*

7. *Azrail, onun canını alacakken ona yalvarır. O da canının yerine bir can bulması için onu bırakır.*

8. *Deli Dumrul, annesine gider canını ister ama alamaz.*

9. Babasına gider, ondan canını ister ama o da vermez.

10. Son olarak karısına gidip yerine can vermesini ister. O da kabul eder.

11. Deli Dumrul, Azrail'e haber verir. O da annesinin ve babasının canını alır, kalan ömürlerini de onlara verir.

12. Deli Dumrul da köprüyü yıkar, mutlu mesut yaşarlar.

Sözlü kültürde genellikle bireysel metinler uzam ve süreç dâhilinde kültürel metinlere dönüşür. Metinler, "zaman zaman "kültürel (veya sosyal) metin", tüm farklı söylemler, konuşma ve söyleme biçimleri, kültür olarak adlandırdığımız şeyi oluşturan kurumsal olarak onaylanmış yapılar ve sistemlerden oluşur. Bu anlamda, metin bireysel, yalıtılmış bir nesne değil, daha ziyade kültürel metinselliğin bir derlemesidir. Bireysel metin ve kültürel metin aynı metinsel materyalden yapılır ve birbirinden ayrılamazlar" (Allen, 2011: 36). Ana-metin olan Deli Dumrul masalı ile alt-metin olan Deli Dumrul hikâyesi de aynı kültürel süreçlerden geçerek oluşmuş metinlerdir, dolayısıyla birbirlerinden ayrılamazlar.

Deli Dumrul alt-metni, sözlü kültür ortamında ilk yaratıcısının tam olarak bilin-

mediği ana-metinle olay örgüsü bakımından karşılaştırıldığında büyük oranda birbirine benzer. Sözlü kültürde adeta metin bir yenden yazma işlemine tabi tutulmuştur. Ana-metin "yalın ya da dolaylı bir dönüşüm işlemiyle önceki bir metinden türeyen her metin" (Aktulum, 2007: 84) bir dönüşüm veya öykünme ile alt-metne "ana-metinsellik" (hypertextualite) ilişkisiyle bağlıdır. Ana-metinde ve alt-metinde "anlatı izlenesindeki aşamaların çözümünde özneyi harekete geçirerek anlatının başlamasını tetikleyen, eyleyen, gönderen Tanrıdır" (Gürçay, 2016: 29). Ana-metin ile alt-metin olay örgüsünde görülen ortaklıklar şöyledir:

1. Kuru bir çay, 2. Köprü yapılması, 3. Azrail'le mücadele, 4. Savaşı kaybetme, 5. Canının yerine can bulma, 6. Can aramanın üç kişiyle yapılması, 7. Eşin kabul etmesi, 8. Anne ve babanın cezalandırılması, 9. Deli Dumrul ve eşinin kurtuluşu (bağışlanma).

Ana-metin ve alt-metin arasında olay örgüsü her ne kadar benzer olsa da motiflerin sırası, olayın seyri, sonuç gibi bazı durumlarda farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar tablo şeklinde aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 1: Metinlerin Karşılaştırılması

	Ana-Metin	Alt-Metin
Ücret	Geçenden 1 akçe, geçmeyen-den 2 akçe	Geçenden 33 akçe, geçmeyen-den dayak+40 akçe
Maceraya Çağrıya Sebep	Halkın bıkkınlığı	Bir yiğidin ölümü
Çağrının Yapılışı	Başkalarının çağrısı	Kendi kendine çağrı
Can Arama Sırası	Önce anneye gidilir	Önce babaya gidilir
Ödül	Anne ve banın kalan ömrünün kahraman ve eşine verilmesi (Kaç yıl olduğu belli değildir)	Kahraman ve eşine 140 yıl ömür verilmesi
Sonuç	Köprünün yıkılır	Köprü yıkılmaz

Ana-metinlerin ciddi düzende dönüşümünde karşılaşılan *biçimsel dönüşümler* a. çeviri, b. koşuklaştırma, c. düzyazılaştırma, d. vezin dönüşümü ve e. biçem dönüşümü; indirgeme, genişletme ve kipsel dönüşümlerden oluşur. Ana-metinlerin ciddi düzende dönü-

şümündeki *anlamsal dönüşüm* ise öyküsel ve edimsel dönüşüm olarak ikiye ayrılır (Aktulum, 2007). Ana-metinde biçimsel dönüşüm olarak düzyazılaştırma tespit edilmiştir. Düzyazılaştırma, "dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya" (Aktulum, 2007: 143) dö-

nüştürmektir. Alt metin olan Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyede olayın anlatıldığı kısımlar nesir, karşılıklı konuşmalar ise nazım biçimindedir. Ana metin ise tamamen nesir biçiminde icra edilmiştir. Halk hikâyelerinin "metnini, nazım ve nesir karışık şeklini ve masalda rastlamayacağımız vüsatini nazarı itibara almayacak olursak onda masaldan" (Boratav, 2002: 46) farklı bir şey göremeyiz. Birincil kültür ortamında yeniden oluşturulan ana-metin icrası sırasında nazım biçimleri ortadan kalkmış ve masal türüne dönüşmüştür. Kısmen nazım biçiminde olan alt-metin ile nesir şeklinde olan ana-metin arasında biçimsel ayrıntılar ortaya çıkmıştır. Şiirsel ifade ana-metinde kaybolmuştur.

Metinlerarası ilişkilerde biçimsel değişimlere nicel dönüşümler de dâhil edilir. Nicel dönüşümde ana-metin kısaltılmışsa "indirgeme"; uzatılmışsa "artırma" yöntemi uygulanır. İndirgeme "bir metni indirgemek ya da genişletmek, böyle bir işleme girişerek uzun ya da kısa, ondan türeyen yeni bir metin üretmek demektir" (Aktulum, 2007: 144). Yazar yapıtında ekleme veya çıkarmalarla ana-metni kısaltabilir. Birincil kültür ortamında anlatılan ana-metin icracı/lar tarafından alt-metindeki bazı yerleri hedef kitlesi olan çocukların veya yetişkinlerin kafasını bulandıracak çeşitli ayrıntılardan ayıklamış (expurgation), eleme ve çıkarmalarla öz-kısaltmalar (auto-excision) yapmıştır. Örneğin ana-metinde Deli Dumrul ile Azrail'in mücadele ettiği kısım kısaltılmıştır. Bunun nedenlerden biri sözlü kültürün kalıcılığı sağlayabilmesi için belleğe ihtiyaç duymasıdır (Ong, 2007). Bellek, sözlü anlatılar üzerinde bazı değişikliklere sebep olabilir, bu durumda da anlatıcı/lar icra esnasında bağlama göre metni kısaltıp uzatabilir. İndirgemenin farklı bir biçimi olan özetlemede metin dolaylı olarak zihinsel bir sürece tabi tutulur. Amaç bütünü bellek süzgecinden geçirmektir, böylelikle metnin bütünsel anlamı ve devinimi bellekte tutulmuş olur.

Biçimsel dönüşümlerden birisi de "alt-metin belirgin gösterim kipinde yapılan değişikliklerdir" (Aktulum, 2007: 146). Metnin biçim olarak dönüşmesi neticesinde metinde anlamsal değişiklikler de az ya da çok mutlaka gerçekleşir. "İçerik değişikliğini öne çıkaran öyküsel dönüşüm ile olayların değiştirilmesi olarak beliren edimsel dönüşüm anlamsal dönüşümlerdir" (Küçükbasmacı, 2017: 10). Aktulum, kipsel-dönüşümü bir romanın sinema, tiyatro gibi farklı türlere uyarlanması sırasındaki ortaya çıkan değişiklikleri örnekleyerek açıklar. Alt-metinde olayların "Oğuzda" geçtiği giriş cümlesinde yer almaktadır. Ana-metinde olayların nerede geçtiği net bir biçimde belli değildir, mekân masal dünyası içinde her hangi bir yerdir. Bu anlamda ana-metin ile alt-metin arasında mekân anlamında belirgin bir fark vardır.

Yapıtlarda ekleme veya çıkarmalar yapıldığında mutlaka bir takım anlamsal dönüşümler gerçekleşir. Metinlerarasılıkta iki tip anlamsal dönüşüm görülür: "Birincisi bir öyküsel ya da içeriksel değişikliği öne çıkaran bir "öyküsel dönüşüm"; ikincisi ise olayları ve eylemi kuran yolların değiştirilmesi olan "pragmatik (edimsel) dönüşüm" (Aktulum, 2007: 147). Öyküsel dönüşümde alt-metin ile ana-metin eylemlerinde izleksel benzerlik veya farklılık vardır. Dede Korkut Kitabı'nda hikâyeler genellikle "bir gün, meğer hanum, meğer hanum bir gün, Oğuz zamanında" gibi masallardakine benzer kalıp ifadelerle başlar. Alt metin "*Meger hanum, Oğuzda Duha Koca oğlu Delü Dumrul dirler bir er vardı*" şeklinde kahramanın takdimi ile başlar. Ana metin "*evvel zaman içinde kalbur zaman içinde deve tellâl iken pire bakkal iken ben ananın beşiğini tıngır mungır sallan iken çok eski zamanlarda Deli Dumrul diye bir kişi var imiş*" diyerek masala özgü giriş formeliyle başlar, sonrasında kahramanın takdimi gerçekleşir. Anlatıcı, metin derlendiği sırada bakkal olarak çalışmaktadır, o nedenle giriş formelindeki genellikle "pire berber iken" biçiminde karşımıza çıkan ifade

“pire bakkal iken” şekline dönüşmüştür. Bu bağlamda anlatıcı çeşitli bakımdan ana-metne müdahaleler yapmaktadır. Ancak ana-metin ile alt-metnin giriş cümlesinde izleksel benzerlik çok kuvvetlidir. Ana-metinde kahramanın “Deli” sıfatını alması ve kuru bir nehrin üzerine köprü yapması gibi olaylar, alt-metne göndergeler oluşturmaktadır. Deli sıfatı, alt metnin yer aldığı eserde birkaç yerde daha geçer; Deli Tündar, Deli Karçar gibi. Boratav’a göre (Boratav, 1984: 76) Köroğlu’nda da “deli” sıfatı kullanılır ve bu durum eski bir Oğuz geleneğidir.

Alt-metinde yer alan ancak ana-metinde bulunmayan bölümler de oldukça fazladır. Alt-metinde Deli Dumrul, kuru bir çayın üzerine inşa ettiği köprüsünün yanına konan bir oba vardır. Bu obada genç bir delikanlı vefat eder. Bunun üzerine obadakiler ağlamaya başlar. Deli Dumrul, “mere kavatlar ne ağlarsız, menüm köprim yanında bu gavga nedür” diye sorar. Sonra durumu öğrenince Azrail’le savaşmak için Allah’a dua eder. Ana-metinde bu olaylar bulunmaz. Deli Dumrul’un bu durumundan halk şikayetçi olur ve Allah’a yalvarırlar. Bunun neticesinde Deli Dumrul, Azrail ile karşı karşıya gelir. İndirgeme yöntemi içerisinde yer alan ayıklama, “dine veya töreye aykırı yerleri”n (Aktulum, 2007: 145) ana-metinden çıkarılması şeklinde de olabilir. Anlatıcı, Azrail’e kafa tutan bir Deli Dumrul yerine dini açıdan isyan etmeyen bir karakteri ana-metinde yaratmıştır. Böylelikle sözlü kültürde ana-metin, dinleyiciler tarafından fazla tepkiyle karşılanmayacaktır. Alt-metinde Deli Dumrul, her ne kadar Allah’ın varlığını tanısa da İslâmi açıdan bir nevi küfür içerisinde bulunmaktadır. Kahraman, “Allah’ın varlığını “söz”de tanısa da “hâl”de henüz tanımaz. “Bağlarındaki kara salkımlı üzümünden şarap” yapıp içmektedir. İslami inanca göre Allah’ın -kendi başına iradesi olmayan- ölüm meleği Azrail’e; yani düpedüz, sonradan “Görklü Tanrı” diye yalvaracağı mutlak gücün temsilcisine, savaş ilan etmektedir” (Saydam, 1997: 111). Deli Dumrul’un Azrail’i tanımaması veya dolaylı yol-

dan yaratıcısına kafa tutması, Altay yaratılış mitinde Erlik’in yaratıcısı Bay Ülgen’e savaş ilan etmesine bir göndergedir. Deli Dumrul için canını veren ve “maddiyata önem vermeyen eşi, adeta doğa ile özdeş şekilde tinsel anne olmuştur” (Gürçay, 2016: 30). Arketipsel açıdan Türk destanlarındaki kadın alp tipine bir gönderge vardır.

Edimsel dönüşüm, olayın akışında ve olayın şekillenmesinde etkili olan nesnelere, araçların değiştirilmesidir. Aktulum’dan aktarırsak alt-metindeki eylemin, metnin işleyişine, algılanmasına zarar verebilecek, yanlış bir kullanımdaki eylemin düzeltilmeye çalışılmasıdır (Küçükbaşmacı, 2017: 10). Ana-metinde, Azrail ile savaşı kaybeden kahraman önce annesinden can istemeye gider. Alt-metinde kahraman önce babasından canını kendisi için feda etmesini ister. Ana-metinde olayın akışını değiştirilmiş böylelikle bir edimsel dönüşüm gerçekleşmiştir. Ayrıca alt-metinde ataerkil sosyal yapının güçlü bir biçimde varlığını görülür. Aynı zamanda preoidipal dönemden çıkıp oidipal döneme geçişi de gösterir: “Erkek çocuk annesinden giderek uzaklaşmak zorunda kalırken, bir üçüncü şahsın, yani babanın, anneye ilişkisinin daha kararlı ve dengeli olabildiğini, bazen babanın kendisine tercih edildiğini görür” (Saydam, 1997: 110). Bunun üzerine erkek çocuk baba ile bir çatışma ortamına girecek ya da annesinin yerine koyacağı bir eşe bağlanır. Alt metin “kapsamadığı ya da belirtmediği yere bir örge sokulabildiği gibi alt-metindeki bir örge kaldırılıp ana-metinde bir başka örge varlığı telkin edilebilir” (Aktulum, 2007: 148). Ana-metin ve alt-metinde en zor zamanında sadece sana eşinin destek vereceği düşüncesi telkin edilir.

Metinlerarası ilişkilerde değersel dönüşüm (transvalorisation) açık veya gizli bir şekilde bir eyleme bağlı olan değerlerin yok edilip yerine başkasının kurgulanmasıyla yapılır. Her iki metinde de anne ile babanın evladı için can vermemesi ve o öleceği için en ufak bir üzüntü göstermemesi Türk toplumunun değerler bütününe aykırı bir olgudur. “Tutkusal bir motifin yerine siyasal bir motif

koymak gibi, bir motifin yerine başka bir motifin kullanıldığı motif dönüşümleri” (Küçükbasmacı, 2017: 10) de değersel dönüşümleri etkiler. Deli Dumrul alt-metninde “Ölümlü, ölüm ile savaşıyor, Yerine geçecek biri bulunursa ölümün ertelenmesi, Melek ve ölümlü mücadelesi, Meleğin ortaya çıkması, Görünmez Tanrı, Tanrının birliği, Yaşamın kısalığı” (Kara, 2012: 25) gibi motifler görülür. Eş metinlerde motif değişiklikleri yoktur.

Sonuç

Dede Korkut Kitabı’nda yer alan Deli Dumrul alt-metni ile Bartın’dan derlenen Deli Dumrul ana-metni arasındaki metinlerarası/söylemlerarası ilişkiler çözümlenmiştir. Ana-metin farklı bir türde yani masal biçiminde birincil kültür ortamında sözlü metin olarak anlatılmaktadır. Ana-metin ise ikincil kültür ortamında hikâye biçiminde yazılı metin olarak bulunmaktadır. Eş metinlerin farklı zamanlarda ve farklı türlerde tespit edilmesi biçimsel ve anlamsal dönüşümlere sebep olmuştur. Metinlerarası ilişkiler yöntemine göre ana-metinde düzyazılaştırma ve özlülük görülür. Düzyazılaştırma, biçimsel anlamda türün değişimi ve yazılı kültürden sözlü kültüre aktarımıyla gerçekleşmiştir. Bununla birlikte sözlü kültürde metnin bellek ile arasındaki ilişki neticesinde ana-metinde kısaltmalar yapılarak özlülük sağlanmıştır.

Ana-metin ile alt-metin arasında ana-metinsellik ilişkisi belirgindir. Olay örgüsünde büyük değişimler yoktur. Ana-metin, öykünme ile alt-metne ana-metinsellik ilişkisiyle bağlanmıştır. Ayrıca ana-metinde indirgeme ve artırmalarla nicel dönüşümler tespit edilmiştir. Ana-metinde, icracı bazı noktalarda kısaltmalar yaparak ayıklama ve öz-kısaltma teknikleri uygulanmıştır. Ana-metin, sözel oluşundan dolayı zihinsel bir süreçten geçerek indirgemenin farklı biçimi olan özetlemeye de tabi tutulmuştur. Ana-metinde, olayın akışında ve şekillenmesinde etkili olan araçlar ya da motifler bazı değişimlere uğrayarak edimsel dönüşümlere tabi tutulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktulum, K. (2007). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aliyev, K. (2017). *Açık Kitap: Dede Korkut*. (Rabia Işık, Çev.). İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Allen, G. (2011). *Intertextuality*. London: Routledge.
- Ayşen, S. (2004). Alkestis ve Deli Dumrul. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 225-235. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000165
- Bauman, R. (2009). Tür, Performans ve Metinlerarasılığın Üretimi. (Işıl Altun, Çev.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2002). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeceliği*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Condrat, V. (2010). Intertextuality In The Process Of Story Interpretation. *Speech and Context*, (2), 1-10.
- Ekici, M. (1995). *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Gürçay, S. (2016). “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” Hikâyesinin Göstergibilimsel Açıdan İncelenmesi. *Aydın Türklük Bilgisi*, 2(3), 23-48.
- Kara, Ç. (2012). Karşılaştırmalı Deli Dumrul Destanı Çözümlemesi. *Folklor/Edebiyat*, (71), 9-46.
- Kaya, M. (2004). Türk Halk Edebiyatında Deli Dumrul ve Dünya Kültüründeki Benzerleri. *Folklor/Edebiyat*, (37), 235-238.
- Küçükbasmacı, G. (2017). Bey Böyrek Anlatılarında Eş Metin Oluşma Sürecine Metin-

- lerarası Bir Yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 1-13.
- Ong, W. J. (2007). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*. (Sema Postacıoğlu Bannan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1998). *Dede Korkut Kitabı, İncelemler-Derlemeler-Aktarmalar I*. Konya: Sel-Un Yayınları.
- Saydam, M. B. (1997). *Deli Dumrul'un Bilinci: Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi* (1. basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Zengin, M. (2016). An Introduction to Intertextuality as a Literary Theory: Definitions, Axioms and the Originators. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 2016(50), 299-327. <https://doi.org/10.5505/pausbed.2016.96729>
- Sözlü Kaynak**
- Rıfat BİLGİN, 1934 doğumlu. Evli ve iki çocuk babasıdır. Deli Dumrul masalı, 27 Mayıs 2014 Saat: 17.00'de Bartın Merkez'de derlenmiştir.

EK - DELİ DUMRUL MASALI

Masal masal mali masal, masalın okkası kaçta dedim, oturmuş yüzüme bakar. Evvel zaman içinde kalbur zaman içinde deve tellâl iken pire bakkal iken ben anamın beşiğini tıngır mungır sallayan iken çok eski zamanlarda Deli Dumrul diye bir kişi var imiş. Deli Dumrul, cesur, kuvvetli, mert biraz da safça bir kahraman imiş. Deli Dumrul bir kuru dereye ahşap bir köprü yapmış, geçenden bir akçe geçmeyenden iki akçe alır. Niye böyle yapıyorsun deyince de bir akçeyi ver köprüden geç kurtul dermiş. Halk bizar olur. Ne olacak bu deliyle bizim hâlimiz der. Çare bulamazlar, deli hiç kimseye aldırılmaz. Tanrı'ya yalvarırlar, Tanrı da Azrail'e "git şu delinin canını al" der. Azrail gelir Deli Dumrul'un yanına, durumu anlatır. Deli, Azrail'e karşı gelir ve onun üzerine hamle yapar.

Hem cesur hem de saf. Azrail bir kanat darbesiyle köprü başında deliyi yıkar ve göğsüne oturur. Kuşça canını alacağını söyler. Dumrul bakar iş ciddi, Azrail'e yalvarmaya başlar. Öyle bir ağırlık göğsüne oturmuş ki kalkması kımıldaması mümkün değil. "Canım Azrail yapma, kuşça canımı başışla, küçük balalarım gencecik karım var, onların hatırına" der. Azrail acır, "canına bir can bul seni başışlayayım" der. Göğsünden kalkar, Dumrul teşekkür eder. Ben pamuk anama gideyim o bana canını verir der. "Benim akça pamuk anam, beni dokuz ay karnında taşıyan canını tehlikeye atıp beni doğuran anam, pamuk anam, ak sütüyle besleyen, hastalığımda ağlayan, canım her zaman beni koruyan pamuk anam Azrail geldi, kuşça canımı almak ister. Benim yerime sen gider misin canım anam, pamuk anam" der. Anası der ki "dokuz ay karnımda taşıdığım, türlü sancılarla doğurduğum, ak sütüyle beslediğim canım, can tatlı hayat güzel, yapamam oğul" der. Deli, babasına gider "aksakallı canım babam, beni kazanan, yemeyip yediren, içmeyip içiren, her ihtiyacımı gören, beni bu hale getiren canım babam. Azrail gelmiş göğsüme oturdu kuşça canımı almak diler, canıma can istiyor benim için kendini feda eder misin" der. Babası der "canımın içinde cananım oğul her ihtiyacını görüp seni bu hale getirdiğim oğul can tatlı, hayat aziz, yapamam" der.

Dumrul, en sonra karısına gider "canım karım, gül yüzlü güzel karım, arkadaşım, balalarımın anası, eşil karıcığım, Azrail gelmiş kuşça canımı alacak, canım için can ister. Akça anam kabul etmedi, aksakallı babam kabul etmedi. Benim için canını verir misin der. Karısı der ki " her şeyi sen de gördüğüm, hayatımın eri, balalarımın babası benim kuşça canım sana feda olsun, tez git Azrail'e haber ver" der. Deli, seyirtip koşar Azrail'e anlatır. Azrail der ki "canı tatlı anam ve babanın ne ömrü kaldı ki onların canlarını alayım, kalan ömürlerini de size katacağım, karınla mutlu olun" der. İki kocanın canını alır, Dumrul köprüyü yıkar. Karısı ve balalarıyla mutlu olarak hayat sürerler. Hisseni herkes alsın.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Gümüüş, İ. (2018). Deli Dumrul Eş Metinlerinde Metinlerarası İlişkiler, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7924>, Number: 73 Winter 2018, p. 327-336.